

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Ю. Г. Козак, В. М. Мацкул

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ
ТА МОДЕЛІ ДЛЯ МАГІСТРІВ
З ЕКОНОМІКИ

ПРАКТИЧНІ ЗАСТОСУВАННЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Ю. Г. Козак, В. М. Мацкул

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ
ТА МОДЕЛІ ДЛЯ МАГІСТРІВ
З ЕКОНОМІКИ

ПРАКТИЧНІ ЗАСТОСУВАННЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2017

УДК 330.4(075.8)
ББК 65.050я73
К 59

Рецензенти:

С. А. Єрохін – доктор економічних наук, професор, ректор ВНЗ «Національна академія управління»;

С. О. Якубовський – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Одеського національного університету;

О. Г. Янковий – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету.

Козак Ю. Г. Математичні методи та моделі для магістрів з економіки.
К 59 Практичні застосування. [текст] Навч. посіб. / Ю. Г. Козак, В. М. Мащук. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 254 с.

ISBN 978-617-673-488-8

Розглядаються математичні методи та моделі, які застосовуються у різноманітних сферах економіки (як на мікро, так і на макрорівнях). Наводяться приклади розбудови та аналізу математичних моделей для достатньо широкого кола прикладних задач економічного аналізу. Проведення числових розрахунків зорієнтовано на застосування сучасних ІТ технологій.

Магістрантам з економіки та науковцям, які займаються дослідженнями економічних явищ та процесів.

УДК 330.4(075.8)
ББК 65.050я73

ISBN 978-617-673-488-8

© Козак Ю. Г., Мащук В. М., 2017.
© Видавництво «Центр учбової літератури», 2017.

УДК 330.4(075.8)
ББК 65.050я73
К 59

Рецензенти:

С. А. Єрохін – доктор економічних наук, професор, ректор ВНЗ «Національна академія управління»;

С. О. Якубовський – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Одеського національного університету;

О. Г. Янковий – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету.

Козак Ю. Г. Математичні методи та моделі для магістрів з економіки.
К 59 Практичні застосування. [текст] Навч. посіб. / Ю. Г. Козак, В. М. Мащук. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 254 с.

ISBN 978-617-673-488-8

Розглядаються математичні методи та моделі, які застосовуються у різноманітних сферах економіки (як на мікро, так і на макрорівнях). Наводяться приклади розбудови та аналізу математичних моделей для достатньо широкого кола прикладних задач економічного аналізу. Проведення числових розрахунків зорієнтовано на застосування сучасних ІТ технологій.

Магістрантам з економіки та науковцям, які займаються дослідженнями економічних явищ та процесів.

УДК 330.4(075.8)
ББК 65.050я73

ISBN 978-617-673-488-8

© Козак Ю. Г., Мащук В. М., 2017.
© Видавництво «Центр учбової літератури», 2017.

Передмова.....	5
Розділ 1. Основи математичного моделювання та прогнозування.....	8
1.1. Логіка прикладного економіко-математичного моделювання. Економічні дані (інформаційна база моделі).	8
1.2. Розвідувальний аналіз даних за допомогою комп'ютерних технологій. Однорідність та типологія. Багатовимірне ранжування. Метод експертних оцінок.....	10
1.3. Сутність та види прогнозів.....	25
Розділ 2. Методи та моделі багатовимірного факторного аналізу..	28
2.1. Кластерні процедури класифікації. Дискримінантний аналіз.	28
2.2. Факторний аналіз. Метод головних компонент. Узагальнений метод головних компонент (пакетний PLS/PCA-R, SPC).....	61
Розділ 3. Моделювання та прогнозування динаміки економічних процесів.....	74
3.1. Основи моделювання динаміки.....	74
3.2. Основні типи трендів. Короткострокове прогнозування на основі ковзних середніх.....	78
3.3. Оцінювання сезонної компоненти. Моделі Холта-Вінтера та CENSUS X-II.....	82
3.4. Моделі авторегресії AR, ARIMA*ARIMAS, ARCH, GARCH. Динамічні факторні моделі DFM та DFMS (із марківськими перемиканнями). Фільтр Калмана. Векторні авторегресії VAR.....	85
Розділ 4. Особливі випадки регресійного аналізу	130
4.1. Нелінійна регресія, особливості аналізу панельних (просторово-часових) даних. Моделювання причинних комплексів (системи структурних регресій).....	130
4.2. Моделювання причинних комплексів (системи структурних регресій). Проекція на латентну структуру. Методи PLS-PM/PCA-PM. Логіт-регресія МакФаддена	139
Розділ 5. Динамічні оптимізаційні моделі.....	160
5.1. Модель Ерроу-Дебре. Прикладні моделі обчислюваної загальної рівноваги (CGE – computable general equilibrium) та динамічної рівноваги DSGE.....	160
5.2. Застосування моделей CGE, DSGE.....	167
5.3. Динамічна задача оптимального управління пакетом виробничих інвестицій.....	187

Передмова.....	5
Розділ 1. Основи математичного моделювання та прогнозування.....	8
1.1. Логіка прикладного економіко-математичного моделювання. Економічні дані (інформаційна база моделі).	8
1.2. Розвідувальний аналіз даних за допомогою комп'ютерних технологій. Однорідність та типологія. Багатовимірне ранжування. Метод експертних оцінок.....	10
1.3. Сутність та види прогнозів.....	25
Розділ 2. Методи та моделі багатовимірного факторного аналізу..	28
2.1. Кластерні процедури класифікації. Дискримінантний аналіз.	28
2.2. Факторний аналіз. Метод головних компонент. Узагальнений метод головних компонент (пакетний PLS/PCA-R, SPC).....	61
Розділ 3. Моделювання та прогнозування динаміки економічних процесів.....	74
3.1. Основи моделювання динаміки.....	74
3.2. Основні типи трендів. Короткострокове прогнозування на основі ковзних середніх.....	78
3.3. Оцінювання сезонної компоненти. Моделі Холта-Вінтера та CENSUS X-II.....	82
3.4. Моделі авторегресії AR, ARIMA*ARIMAS, ARCH, GARCH. Динамічні факторні моделі DFM та DFMS (із марківськими перемиканнями). Фільтр Калмана. Векторні авторегресії VAR.....	85
Розділ 4. Особливі випадки регресійного аналізу	130
4.1. Нелінійна регресія, особливості аналізу панельних (просторово-часових) даних. Моделювання причинних комплексів (системи структурних регресій).....	130
4.2. Моделювання причинних комплексів (системи структурних регресій). Проекція на латентну структуру. Методи PLS-PM/PCA-PM. Логіт-регресія МакФаддена	139
Розділ 5. Динамічні оптимізаційні моделі.....	160
5.1. Модель Ерроу-Дебре. Прикладні моделі обчислюваної загальної рівноваги (CGE – computable general equilibrium) та динамічної рівноваги DSGE.....	160
5.2. Застосування моделей CGE, DSGE.....	167
5.3. Динамічна задача оптимального управління пакетом виробничих інвестицій.....	187

Розділ 6. Моделювання за допомогою нейронних мереж	
Імітаційне моделювання	195
6.1. Загальні принципи нейромережевого моделювання.	
Приклади.....	195
6.2. Системна динаміка та імітаційне моделювання. Приклади.....	213
Література.....	249

Розділ 6. Моделювання за допомогою нейронних мереж	
Імітаційне моделювання	195
6.1. Загальні принципи нейромережевого моделювання.	
Приклади.....	195
6.2. Системна динаміка та імітаційне моделювання. Приклади.....	213
Література.....	249

Останнім часом моделювання стало найефективнішим засобом пізнання законів і закономірностей навколишнього світу. Для сучасної математики характерне інтенсивне проникнення в інші галузі знань, зокрема, і в економічні науки. Економіка, як наука про об'єктивні закони розвитку суспільства, постійно користується різноманітними кількісними характеристиками, і тому вона акумулювала в собі низку математичних методів. А активність економічних досліджень стає рушійною силою для математиків у подальшому розвитку математичного інструментарію. Сьогодні в економічній науці на провідні позиції виходить математична модель як дієвий інструмент дослідження та прогнозування розвитку економічних процесів і явищ.

Математична модель - це внутрішньо замкнута система математичних співвідношень, яка є дієвим інструментом відтворення певного класу якісних або кількісних функціональних характеристик, властивих економічному процесу чи явищу, що вивчається. Тому для визначення характерних особливостей класу математичних моделей, які застосовуються в економіці, використовується термін «економіко-математичне моделювання». Можна стверджувати, що економіко-математичне моделювання за останні десятиліття сформувалося в окрему міждисциплінарну область знань із властивими їй об'єктами, підходами та методами дослідження.

Економіко-математичне моделювання полягає у заміні реального економічного об'єкта або процесу математичною конструкцією, яка відтворює основні, найістотніші (із позиції дослідника) риси досліджуваного явища або процесу, абстрагуючись від неістотних. Економіко-математичні моделі використовують для діагностики стану об'єктів, при вивченні масових соціально-економічних явищ та процесів, закономірності яких формуються під впливом багатьох факторів, у моніторингу економічної кон'юнктури, при прогнозуванні та прийнятті науково обгрунтованих управлінських рішень. Тому надзвичайно актуальним постає завдання підготовки спеціалістів-аналітиків, і саме тому до навчальних програм підготовки магістрів з економіки включено обов'язковий блок дисциплін «Економіко-математичне моделювання». Даний блок, очевидно, поєднує теорію трьох дисциплін – економіки, математики та інформатики. Зрозуміло, що економіко-математичне моделювання як методологія та інструментарій у жодному разі не заперечує згадані дисципліни і не конкурує з ними, а, навпаки, синтезує та доповнює їх. Тому кваліфікований аналітик, який використовує методи математичного моделювання у повсякденній практиці, певною мірою повинен бути:

а) економістом – щоб використовувати економічну теорію для аналізу емпіричних даних;

Останнім часом моделювання стало найефективнішим засобом пізнання законів і закономірностей навколишнього світу. Для сучасної математики характерне інтенсивне проникнення в інші галузі знань, зокрема, і в економічні науки. Економіка, як наука про об'єктивні закони розвитку суспільства, постійно користується різноманітними кількісними характеристиками, і тому вона акумулювала в собі низку математичних методів. А активність економічних досліджень стає рушійною силою для математиків у подальшому розвитку математичного інструментарію. Сьогодні в економічній науці на провідні позиції виходить математична модель як дієвий інструмент дослідження та прогнозування розвитку економічних процесів і явищ.

Математична модель - це внутрішньо замкнута система математичних співвідношень, яка є дієвим інструментом відтворення певного класу якісних або кількісних функціональних характеристик, властивих економічному процесу чи явищу, що вивчається. Тому для визначення характерних особливостей класу математичних моделей, які застосовуються в економіці, використовується термін «економіко-математичне моделювання». Можна стверджувати, що економіко-математичне моделювання за останні десятиліття сформувалося в окрему міждисциплінарну область знань із властивими їй об'єктами, підходами та методами дослідження.

Економіко-математичне моделювання полягає у заміні реального економічного об'єкта або процесу математичною конструкцією, яка відтворює основні, найістотніші (із позиції дослідника) риси досліджуваного явища або процесу, абстрагуючись від неістотних. Економіко-математичні моделі використовують для діагностики стану об'єктів, при вивченні масових соціально-економічних явищ та процесів, закономірності яких формуються під впливом багатьох факторів, у моніторингу економічної кон'юнктури, при прогнозуванні та прийнятті науково обгрунтованих управлінських рішень. Тому надзвичайно актуальним постає завдання підготовки спеціалістів-аналітиків, і саме тому до навчальних програм підготовки магістрів з економіки включено обов'язковий блок дисциплін «Економіко-математичне моделювання». Даний блок, очевидно, поєднує теорію трьох дисциплін – економіки, математики та інформатики. Зрозуміло, що економіко-математичне моделювання як методологія та інструментарій у жодному разі не заперечує згадані дисципліни і не конкурує з ними, а, навпаки, синтезує та доповнює їх. Тому кваліфікований аналітик, який використовує методи математичного моделювання у повсякденній практиці, певною мірою повинен бути:

а) економістом – щоб використовувати економічну теорію для аналізу емпіричних даних;

б) математиком – щоб формулювати економічну теорію засобами математичної мови, зробивши її придатною для побудови формалізованих схем та перевірки їх коректності (адекватності емпіричним даним);

в) спеціалістом у економічній статистиці – щоб володіти процесами формування інформаційної бази даних і вміти порівнювати у відповідності до економічної теорії реально виміряні макро- та мікроекономічні емпіричні показники;

г) спеціалістом в математичній статистиці – щоб використовувати для аналізу емпіричних даних кількісні методи;

д) спеціалістом із сучасних ІТ технологій – щоб використовувати комп'ютерну техніку та необхідні програмні продукти, без застосування яких сьогодні немислимий системний аналіз.

Отже, можна констатувати, що:

1. Економіка (як будь-яка теоретична наука) в якості інструментарію своїх досліджень використовує моделі, формалізованою мовою опису яких є математика. А наявний апарат математичних методів дає змогу знайти чисельні розв'язки побудованих моделей, зпрогнозувати можливі сценарії розвитку, виконати імітаційні розрахунки.

2. Науково-дослідницькі розробки економічних проблем неможливі без використання досить складного й одночасно доступного математичного інструментарію. Інакше ці розробки будуть мати описовий характер або ж будуть звичайною економічною публіцистикою.

Перше твердження покликане захищати економіку (особливо економічні дисципліни) від насильницького наповнення їх абстрактним математичним апаратом. А друга теза відображає реальні вимоги до наукових досліджень у галузі економіки, загальноприйняті у всьому світі. Свідченням цього є факт, що більшість лауреатів Нобелівської премії з економіки, якою з 1969 року відзначають досягнення вчених-економістів, отримали це високе звання саме за активне використання та розвиток математичних методів і моделей. Міжнародна практика свідчить про високу ефективність застосування математичних методів при розв'язанні задач різних рівнів і напрямків економічного розвитку, при дослідженні механізмів функціонування фінансової, банківської та інших систем. А сам процес моделювання здійснюється за допомогою різноманітних спеціалізованих комп'ютерних програм.

Більшість світових університетів до навчальних планів підготовки магістрів з економіки включають дисципліни Мікро-, Макроекономіка, Економетрика I, II, III, в яких широко застосовуються економіко-математичне моделювання. Але програми цих дисциплін (як показує багаторічний авторський досвід викладання таких курсів) перенасичені досить складним математичним апаратом, який сприймається лише поодинокими магістрантами-економістами. Саме тому автори даного посібника поставили

б) математиком – щоб формулювати економічну теорію засобами математичної мови, зробивши її придатною для побудови формалізованих схем та перевірки їх коректності (адекватності емпіричним даним);

в) спеціалістом у економічній статистиці – щоб володіти процесами формування інформаційної бази даних і вміти порівнювати у відповідності до економічної теорії реально виміряні макро- та мікроекономічні емпіричні показники;

г) спеціалістом в математичній статистиці – щоб використовувати для аналізу емпіричних даних кількісні методи;

д) спеціалістом із сучасних ІТ технологій – щоб використовувати комп'ютерну техніку та необхідні програмні продукти, без застосування яких сьогодні немислимий системний аналіз.

Отже, можна констатувати, що:

1. Економіка (як будь-яка теоретична наука) в якості інструментарію своїх досліджень використовує моделі, формалізованою мовою опису яких є математика. А наявний апарат математичних методів дає змогу знайти чисельні розв'язки побудованих моделей, зпрогнозувати можливі сценарії розвитку, виконати імітаційні розрахунки.

2. Науково-дослідницькі розробки економічних проблем неможливі без використання досить складного й одночасно доступного математичного інструментарію. Інакше ці розробки будуть мати описовий характер або ж будуть звичайною економічною публіцистикою.

Перше твердження покликане захищати економіку (особливо економічні дисципліни) від насильницького наповнення їх абстрактним математичним апаратом. А друга теза відображає реальні вимоги до наукових досліджень у галузі економіки, загальноприйняті у всьому світі. Свідченням цього є факт, що більшість лауреатів Нобелівської премії з економіки, якою з 1969 року відзначають досягнення вчених-економістів, отримали це високе звання саме за активне використання та розвиток математичних методів і моделей. Міжнародна практика свідчить про високу ефективність застосування математичних методів при розв'язанні задач різних рівнів і напрямків економічного розвитку, при дослідженні механізмів функціонування фінансової, банківської та інших систем. А сам процес моделювання здійснюється за допомогою різноманітних спеціалізованих комп'ютерних програм.

Більшість світових університетів до навчальних планів підготовки магістрів з економіки включають дисципліни Мікро-, Макроекономіка, Економетрика I, II, III, в яких широко застосовуються економіко-математичне моделювання. Але програми цих дисциплін (як показує багаторічний авторський досвід викладання таких курсів) перенасичені досить складним математичним апаратом, який сприймається лише поодинокими магістрантами-економістами. Саме тому автори даного посібника поставили

собі за мету ознайомити читача із якомога більшим класом сучасних математичних методів та моделей економіки і, головне, надати економісту-досліднику практичних навичок із застосування сучасних ІТ технологій для економіко-математичного моделювання.

На завершення автори вважають своїм обов'язком висловити щиру вдячність рецензентам, а також студенту ОНЕУ Віктору Козакову за допомогу у створенні даного посібника.

собі за мету ознайомити читача із якомога більшим класом сучасних математичних методів та моделей економіки і, головне, надати економісту-досліднику практичних навичок із застосування сучасних ІТ технологій для економіко-математичного моделювання.

На завершення автори вважають своїм обов'язком висловити щиру вдячність рецензентам, а також студенту ОНЕУ Віктору Козакову за допомогу у створенні даного посібника.